

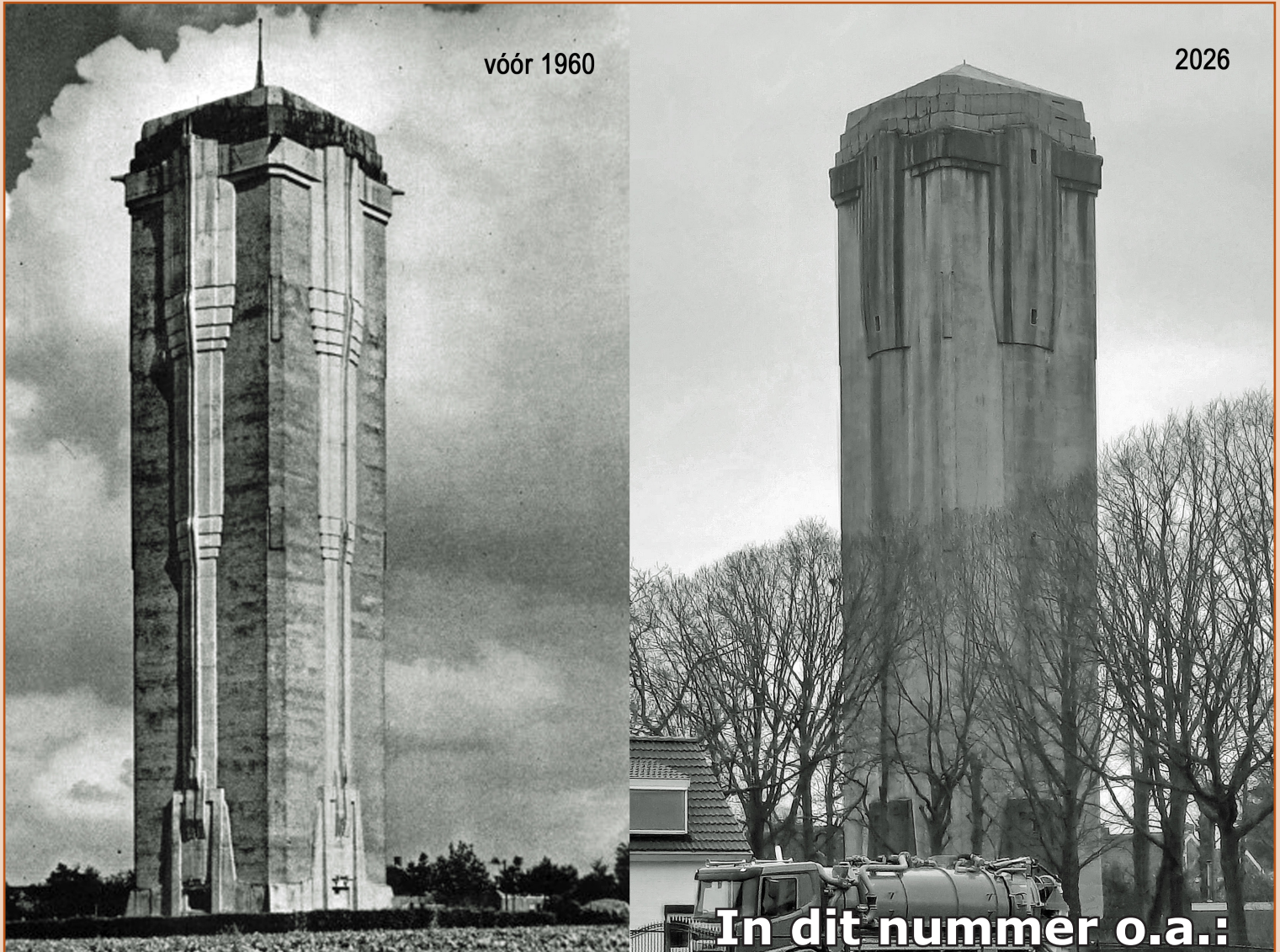
HEEM - EL

Nr.: 29

Kwartaalblad Heemkundekring Jan uten Houte Etten - Leur

Jaargang 8

maart 2026

In dit nummer o.a.:

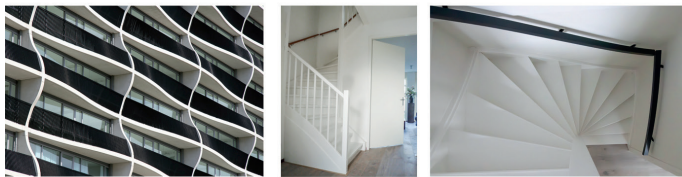
Een huis vol
Zand erover
Kostschool Withof
Liedjes rondom oud en nuw
De Legende van Hakendover
Het verzend, Etten en Zandspui
Praktijkvoering dokter Frans Mol
Moord in de Brouwerstraat in Leur

V Trappenfabriek
Vermeulen
SINDS 1958

Lokkerdreef 14, Etten-Leur
SHOWROOM MET 30 TRAPPEN

T: (076) 508 80 00
E: info@vermeulen-trappen.nl
I: www.vermeulen-trappen.nl

GROOTS IN HOUTEN EN STALEN TRAPPEN

LEVERINGSPROGRAMMA:
houten en stalen trappen en hekwerken voor woning- en utiliteitsbouw, voor nieuwbouw, verbouw en renovatie, van enkelstuks tot seriematig, van eenvoudig tot exclusief.

Trouw aan..
begrijpelijke taal

Jacqueline Trouw

trouw
erfrecht-
specialist

Oude Bredaseweg 16
4872 AE Etten-Leur

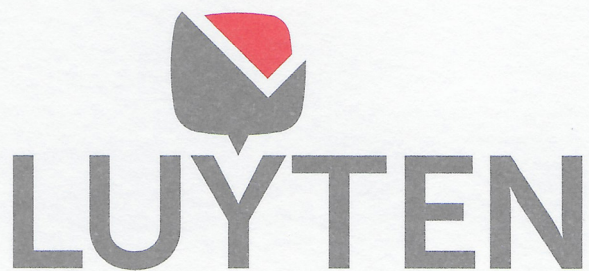
076 782 1733

www.trouw-advies.nl

**haven
huis**
RESTAURANT

E&L NOTARISSSEN®

LUYTEN

Coppens
Brens Uitvaartzorg

U bent vrij in het kiezen van een uitvaartonderneming,
ook indien u elders of niet verzekerd bent.

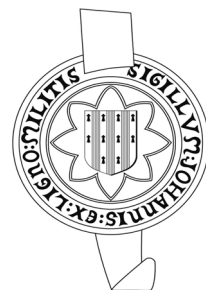
Dag en nacht bereikbaar
076 501 5006
www.uitvaartcoppens.nl

Zorg rondom afscheid.

Onze begunstigers

Mastboom Brosens Stichting
Brabants Heem
Gemeente Etten-Leur
Winkelhart Etten Leur

Inhoud

- 3 Uit het bestuur
- 4 Van de redactie
- 4 Reactie lezers
- 5 Praktijkvoering dokter Frans Mol in 1968
- 8 Een huis vol
- 11 De Legende van Hakendover en zijn Bedevaart
- 14 Kostschool Withof
- 20 Moord in de Brouwerstraat in Leur 128 jaar geleden
- 18 Reactie lezers
- 19 Het verzend, Etten en Zandspui
- 21 Zand erover.....
- 22 Liedjes die werre gezongen rondom oud en nuw
- 23 Raadsel uit het blad Engelbewaarder
- 24 Wat doet de kring?

Colofon

Hoofdredacteur:
Maarten Bicknese

Redactie:
Bernhard Koevoets
Jos Hendrickx

Vormgeving:
Rob Schrauwen

Foto's:
Fotoarchief Heemkundekring

Foto cover:
De watertoren van Etten, vroeger en nu. (Foto:Rien van den Berg)

Redactieadres:
Heemkundekring
Jan uten Houste
Burchtplein 84,
4873 BN Etten-Leur.
redactie@janutenhouste.nl

Druk:
Drukkerij Vorsselmans, Zundert

Uit het bestuur

Bij het verschijnen van Heem-EL 29 ligt de winter zowat weer achter ons en kunnen we langzaamaan weer van het voorjaar gaan genieten. Voor onze vrijwilligers, die wekelijks trouw op woensdag- en vrijdagmiddag de kou in ons tijdelijk Heemhuis hebben getrotseerd, zal dat een aangenaam vooruitzicht zijn. Dat het bestuur hun inzet zeer waardeert spreekt natuurlijk voor zich maar tegelijkertijd is het te triest voor woorden dat wij in die situatie terecht zijn gekomen. Triest is het dan ook dat dit voorwoord wéér gaat over het niet hebben van een passende huisvesting. Het liefst zou ik het willen hebben over mooie samenwerkingen van de verschillende werkgroepen in een Heemhuis dat als hun thuis voelt.

Het tijdstip waarop wij definitief te horen krijgen of er een plekje aan ons gegund wordt in het Oude Raadhuis begint te naderen. Op 1 april staat de sleutel overdracht immers gepland aan Bouwgroep De Nijs - Soffers. Het laatste bericht dat wij van de bouwgroep hebben ontvangen dateert van 30 september 2025. Daarin stond te lezen: "Momenteel zijn we nog in overleg met de gemeente over de exacte invulling. Zodra we hier iets verder in zijn kunnen we inhoudelijk reageren op jullie brief". Dit bericht is ook met de gemeente gedeeld met de vraag hoe de zaken er voor staan. Ondanks meerdere keren dat de vraag inmiddels gesteld is hebben wij daarop nog geen definitief antwoord gekregen. Er is wel een schriftelijke toezegging dat de gemeente een grote inspanning zal doen om de Heemkundekring in het Oude Raadhuis gehuisvest te krijgen. Het blijft helaas dus nog afwachten.

Inmiddels gaan gelukkig de voorbereidingen aan het project "Beleefroute WO2" gewoon door. Op zondag 3 mei staat de opening van deze historische wandeling gepland. Aan de hand van een negental informatie borden kan de route middels QR-codes worden gevolgd. Via de media en onze nieuwsbrieven houden wij u hiervan op de hoogte.

Wim Buijs.

Inleveren kopij voor het volgende nummer:

24 april 2026

Tekst in Word.

Foto's apart in jpg.

Heemkundekring
Jan uten Houste
Burchtplein 84
4873 BN Etten-Leur
website:

IBAN: NL95 RABO 0115 276 637
KvKnr: 40284361
e-mail: info@janutenhouste.nl

www.janutenhouste.nl,
www.hetwithof.nl
www.hetgeheugenvanettenenleur.nl
www.heermavanvoss.nl

 Heemkundekring Jan uten Houste Etten-Leur.

Van de redactie

Door Maarten Bicknese

Beste lezer,

Onze laatste oproep om kopij heeft deze keer succes gehad. Fijn dat we een paar leden hebben kunnen aanzetten om aan de toetsen te gaan. We kregen deze keer zoveel kopij binnen dat we zelfs aan paar artikelen moeten laten wachten tot een volgend nummer. Het mooie van nieuwe schrijvers is ook, dat de variatie in artikelen groter wordt. Zo vindt u in dit nummer een brief van huisarts Mol aan zijn patiënten. De brief kwam tevoorschijn

bij het ordenen van ons archief. Hij levert een aardig tijdsbeeld op. Dat doet ook het artikel uit de tuinderswereld, "Het verzend", dat de persoonlijke herinneringen beschrijft aan het afleveren van de oogst voor verzending naar de veiling. En in dit nummer leest u nog meer persoonlijke herinneringen: over het gezinsleven aan de Klappenberg, en over de schooltijd bij het Withof. En ook in dialect worden herinneringen opgehaald, deze keer over het zingend langs de deur gaan om zo wat centjes of snoep te krijgen.

Uiteraard is er ook weer geschreven na onderzoek in het archief. Ouderen herinneren zich de uitstap naar Hakendover voor de processie aldaar, of de verhalen over een moord op de Leur. Er kwamen ook weer enkele aanvullende reacties binnen op vorige artikelen. Op de voorkant van deze Heem-EL ziet u een ingestuurde foto van de watertoren aan de Hoevenseweg van vóór 1960. In de jaren 60 is het uiterlijk veranderd, waardoor oorspronkelijke details helaas verloren gingen. Zoek de verschillen! Blijft u met plezier, maar vooral ook kritisch lezen en mocht u iets tegenkomen waarvan u zegt, dat klopt niet, of, daar weet ik meer over te vertellen, laat het ons dan weten. Alleen dan hebben we er allemaal wat aan.

Blijf schrijven! Wie schrijft die blijft.

Wie vorige nummers wil lezen, maar deze niet in bezit heeft kan ze digitaal lezen op de website www.janutenhoute.nl/archieven/ of scan de code:

Scan de code om oude nummers van Heem-EL te lezen

Reactie lezers

Burgerwoning te koop aan de Korte Dreef (nummer 28, blz 21)

Aanvulling door Jan van Meer: De te koop aangeboden woningen zijn gebombardeerd in 1940 (schade was fl. 2800), en er zijn in 1942 op die locatie 2 nieuwe woningen gebouwd. Deze werden verhuurd. De bewoner op Korte Dreef 5 was F. van Elteren, en op 7 was dat Jan van Steen. Deze was werkzaam bij Drankenhandel van Haperen. In 1965 zijn deze woningen door de gemeente Etten-Leur aangekocht/onteigend. Dit was noodzakelijk voor de aanleg van een parallelweg naast de verbrede Rijksweg 58. De twee panden zijn dus nooit onderdeel van het bedrijf van Haperen geweest, maar werden verhuurd voor bewoning.

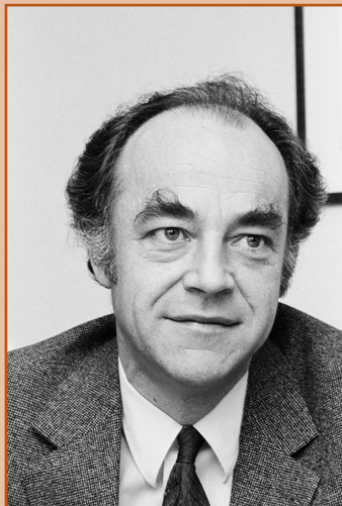
Individuele aankopen en onteigeningen onroerende goederen: Aard-Kui „ 1960-1969

157 03 Haperen, E.P. van – panden Dreef 5 en 7.

Praktijkvoering dokter Frans Mol in 1968

door Piet IJpelaar

In het archief bevindt zich een brief van huisarts Frans Mol aan zijn patiënten uit 1968. De brief werd in 1968 gestuurd naar alle patiënten van de huisartsenpraktijk van dokter Mol en dokter Satter.

Collectie Amphiaziekenhuis

Frans Mol was de zoon van de bekende dokter Chris Mol die van 1917 tot 1947 praktijk voerde op de Markt. In 1954 nam Frans Mol de praktijk over tot hij in 1972 wegens rugklachten geen huisarts meer kon zijn. Het autorijden met elke keer in- en uitstappen werd teveel. Hij was daarna tot aan zijn pensionering directeur van het Ignatiusziekenhuis (nu AmphiazH).

Zoals te lezen is, is hij in 1968 een samenwerking aangegaan met dokter Satter, die op dat moment in de Baai 122 woonde.

Beschouwing

Er wordt verteld over de manier van huisarts zijn toen dokter Chris Mol begon, in 1917. Mensen kwamen langs als het echt nodig was en als de dokter huisbezoek aflegde dan ging er vaak iemand dood.

Mooi is hoe de dokter de moderne mens van 1968 beschrijft. Het jachtige, de manier waarop naar gezondheid en de hulp van de huisarts daarin wordt gekeken. De angst die hij beschrijft voor ziekte, opgewekt door medische hoekjes in pers en TV.

Niet veel anders dan tegenwoordig met het internet en allerlei sites, vloggers en influencers die op een andere manier tegen de reguliere gezondheidszorg kijken. De dokter moet reageren op verhalen die door de patiënten al zijn opgezocht.

Dokter Mol was altijd al vooruitstrevend en regelde vele zaken. Het afsprakenspreekuur was bij hem in de praktijk al snel gemeengoed, waar dat elders pas tientallen jaren later werd ingevoerd.

De manier waarop mensen met hun plasje bij hem moesten komen en de afspraken die daarvoor golden doen nog steeds dienst, al moet gezegd dat de huidige praktijken toch anders zijn georganiseerd.

Ook de bezoeken aan de huisarts voor ziektewet en verzekeringswetten werden niet meer nodig gevonden. In België is het van-

daag de dag nog gewoon dat er ziektebriefjes aan de huisarts gevraagd worden als je bij een zware verkoudheid een dag thuis moet blijven.

Ook heeft hij aandacht voor de noodzaak om de huisarts te bezoeken: voor een gewone verkoudheid is het niet nodig in de avond te bellen, als je al naar de huisarts moet bellen. De huisarts is niet de hele dag bereikbaar voor minder ernstige zaken. De praktijkassistente wordt door hem ook uit de wind gehouden voor minder belangrijke zaken: alleen bellen in de ochtend en in de namiddag. Het werkt nog steeds zo, al heeft de huisarts nu een grotere groep medewerkers om zich heen verzameld, en niet één assistente voor een hele praktijk. Wel goed om te lezen dat er elke avond overleg was over de patiënten die waren geweest.

Zijn brief is ingekort, bestond nl uit 5 kantjes, volgeschreven met richtlijnen hoe de huisarts wil gaan werken en wat daarvoor van de patiënt wordt verwacht.

Ook mooi is de manier van aanspreken en uitweiden, alleen de aanhef al geeft een tijdsbeeld.

F.A.C.M. MOL
Huisarts
Markt
ETTEN- LEUR
Tel. 2567

Etten-Leur, April 1968

Geachte Heer, Mevrouw, Mejuffrouw,

Toen in 1917 mijn voor- voorganger-in-dit-huis de praktijk neerlegde, betekende dit dat pandjesjas, hoge hoed en koets voorgoed hadden afgedaan. Eeuwenlang was op dezelfde wijze de huisartsenpraktijk uitgeoefend en pas sindsdien is er een vernieuwing begonnen, welke vooral de laatste jaren snel toeneemt. Als oorzaken daarvan zijn te noemen: de enorme ontwikkeling van de geneeskunst, de opkomst van de ziekenfondsen, de uitgroei van de ziekenhuizen e.d. en bijvoorbeeld ook het alledaags worden van middelen als auto en telefoon. Voor die tijd waren in Etten het Zondagsspreekuur na de Kerkdienst en het woensdagmorgenspreekuur tijdens de markt de enige volbezette spreekuren van de week: men moest dan immers toch naar het dorp, en zo'n haast had het nooit. In een straat waar de dokterskoets doordraafde, vroeg men zich af wie er in de buurt zou doodgaan, want de dokter bleek geroepen te zijn! Als aan het doktershuis werd aangebeld en er werd niet opengedaan omdat er niemand thuis was, dan zou men vandaag of morgen nog wel eens langslopen.

Met het toenemen van de welvaart is deze rust goeddeels verdwenen. De tijd is jachtig geworden. Iedereen heeft het druk en is haastig. Als iets in een half uur kan, mag je er niet meer op je gemak een uur over doen. De lonen worden berekend in minuten.

Dat dit alles ook een weerslag heeft gekregen op de praktijkvoering van de huisartsen, is zonder meer duidelijk. De moderne mens is n.l. behalve welvarender en haastiger dan zijnsgelijke van een halve eeuw geleden, vooral ook angstiger geworden. Er is snel onrust over geringe of vermeende verschijnselen (vaak gevoed door medische hoekjes in pers en T.V.). Men heeft terecht geleerd tijdiger dan vroeger de dokter te waarschuwen. Nu beleven we vaak het omgekeerde, dat men soms nauwelijks nog even kan, mag, of durft af te wachten. Uit eerlijke angst, die op dat moment dan vaak de ergste kwaal in dat gezin blijkt te zijn. Deze tijdsverschijnselen moeten door de huisarts opgevangen worden

Hiervolgend zullen wij nu stuk voor stuk alle vormen van contact in de praktijkvoering aan de orde stellen.

DE SPREEKUREN

zijn door hun lange wachttijden voor iedereen langzamerhand onaanvaardbaar geworden. Of men als huismoeder of scholier, als zelfstandige of bejaarde zijn eigen tijd in de wachtkamer verdoet, of als werknemer aan het bedrijf geld kost, het is allemaal even onbevredigend.

Sinds ruim een jaar heb ik daarom voor eenieder de gelegenheid opengesteld om op afgesproken tijd het spreekuur te bezoeken. Dit is voor velen uwer een opluchting geworden. Er wordt steeds meer gebruik van gemaakt. Daar deze proefneming dus geslaagd mag heten, hebben wij besloten, dat met ingang van 16 April a.s.

ALLE SPREEKURBEZOEK UITSLUITEND NOG NA AFSPRAAK

Het is de bedoeling, dat u zoveel tevoren als mogelijk is, deze afspraak maakt, doch minstens 1 dag te voren en slechts in dringende gevallen voor dezelfde dag. U kunt zich hiertoe mondeling of telefonisch tot de assistente wenden, dagelijks

van 4 tot 6 uur, en voor bedoelde dringende gevallen ook 's morgens van 8.45 tot 9.30 uur.

U gelieve dan de assistente mede te delen

- met hoeveel personen U wenst te komen
- of het een oud of nieuw geval is
- of het een kleinigheid betreft of dat U geruimere tijd noodzakelijk acht.

DE HUISBEZOEKEN

Vóór 8.45 uur is de assistente nog niet aanwezig. Een zéér praktische wijze van aanvragen is ook: een briefje in de brievenbus (bijv. als U naar uw werk gaat, of met een schoolkind meegeven). Een kleine aanduiding met wat er aan de hand is, is nuttig. Op deze manier ontlast U de assistente, die het de hele dag zeer druk heeft met talloze taken.

Voor z.g. griepjes e.d., waarvoor men zelf niet geroepen zou hebben, is het ook niet nodig te roepen in verband met de ziektewet of verzekering.

APOTHEEK Tijdens het spreekuur kunnen vele medicijnen meteen meegegeven worden. Wat nog gemáákt moet worden kan dezelfde dag tussen 4 en 6 uur afgehaald worden.

Tijdens huisbezoek voorgeschreven medicijnen kunnen ook tussen 4 en 6 uur afgehaald worden, tenzij anders werd afgesproken.

Herhalingsrecepten en specialistenrecepten kunnen, als U er op wilt wachten, alleen tussen 4 en 6 uur gemaakt worden. Eenvoudiger en beter is het, om 's morgens de lege flesjes of recepten weg te zetten in het daarvoor bestemde vakje in het portaal, en deze tussen 4 en 6 uur weer op te halen.

TELEFOON EN VOORDEURBEL

Dit zijn twee zeer nuttige apparaten. Maar tevens apparaten, die een voortdurende bewaking nodig maken, ook 's avonds als er geen assistente meer in huis is. Zij gaan vóór boven alles wat op dat moment in huis gebeurt, want een huisarts moet terecht ten alle tijde bereikbaar zijn! En wij blijven ook graag voor U bereikbaar als U ongelukkigerwijs 's avonds een beroep op ons moet doen.

Maar wij willen U wel vragen het 's avonds na 6 uur bellen te laten betekenen dat U het wérkelijk dringend acht. Dat het niet kan wachten tot morgen. Dat het dus niet gaat om allerlei vraagjes die alleen maar nú aan de orde komen omdat U er nú toevallig aan denkt of mee bezig bent, maar die evengoed gisteren of morgen gesteld hadden kunnen worden. Dat het dus gaat over zaken waarvoor U onze genéeskundige hulp op dat moment gewenst acht. Dan is het geen last voor ons.

Maar informaties, administratieve aangelegenheden, bewijsjes, afspraken maken talloze andere zaken, die letterlijk en figuurlijk en tot de "dingen van de dag" behoren, moeten ook voor de dag bewaard worden. Als men daár 's avonds over belt, wordt er eigenlijk misbruik gemaakt van de gelegenheid, die wij bieden om voor noodgevallen bereikbaar zijn.

Als men per patiënt 1 x per jaar 's avonds zou opbellen, klinkt dit helemaal niet zo verontrustend, maar het betekent in een gemiddelde Nederlandse huisartsenpraktijk dat per avond minstens zo'n 10 keer de telefoon gaat. En deze rekensom zal U duidelijk maken, dat het dan inderdaad niet om vol te houden is en vele huisartsen hiervoor de praktijk verlieten.

Voor "overdag" is het wellicht goed U te laten weten dat wij (ook de assistente!) eten van half één tot één uur, en dit half uurtje graag als rustpauze in onze werkdag zouden willen zien.

Voor alle telefonisch contact met de assistente, moge ik U verzoeken U zo veel mogelijk te houden aan de tijden van 8.45 tot 9.30 uur en van 4 tot 6 uur. Zij heeft dan verder door de dag gelegenheid zich zo ongestoord mogelijk aan haar vele andere taken (zoals apotheek, laboratorium, verzorging spreekkamer, enz., enz.) te wijden.

Tot slot spreek ik de hoop uit, dat dit uitvoerig schrijven aan alle patiënten van onze praktijk, een nuttige bijdrage moge leveren aan een goed samenspel tussen U en ons en daardoor tot een betere praktijkvoering in ons wederzijds belang. Wij zeggen U bij voorbaat hartelijk dank voor uw onmisbare medewerking.

P.S.
Door omstandigheden moet ik tijdens de eerste weken van deze nieuwe regeling buitenslands zijn.

Om volledige waarneming voor dokter Satter mogelijk te maken, hebben wij besloten 16 April a.s. toch als ingangsdatum aan te houden.

Een huis vol

door Gerda Godrie – van Gils

Sinds 2011 zendt de KRO-NCRV de serie 'Een huis vol' uit waarin het leven van grote gezinnen centraal staat. Deze gezinnen variëren van zes tot 13 kinderen en zijn bijzonder genoeg voor een populaire en jarenlange reaty-serie. Echter, in de vorige eeuw waren grote gezinnen geen uitzondering en totaal anders dan de 'vrolijke bende' die we wekelijks op tv kunnen zien.

Ook Etten-Leur kende grote gezinnen. Een daarvan was het gezin van Franciscus van Gils en Maria de Vogt. Zij verhuisden in 1929

van het Liesbosch naar Etten en pachtten een gemengd bedrijf op 13 hectare schrale zandgrond aan de Klappenberg, later het Schuit-

tv-serie leefden zij primitief, zonder elektriciteit en stromend water. Het drinkwater werd uit de put gehaald evenals het water voor de wekelijkse was. Die vuile was werd gekookt in een met hout gestookt fornuis en vervolgens op een wasbord schoon geschrobd. Daarna opgehangen aan de waslijn buiten of als het regende binnen bij de kachel gedroogd. Groenten en fruit kwamen van het land en het vlees uit de stal. Jaarlijks werd er een varken vetgemest, geslacht en

vaart Jaagpad en heden "s'Heeren Vrunten" genoemd.

In een periode van twintig jaar werden in dat gezin veertien kinderen geboren. Voor katholieke echtparen waren kinderen een "zegen Gods" en bovendien waren voorbehoedsmiddelen verboden. Daarbij voerden priesters actief propaganda voor het grote gezin. Nog afgezien wat al die zwangerschappen voor een vrouw betekenden, was de dagelijkse (op)voeding een zware taak en iedere dag hard werken om rond te komen van de opbrengst die de boerderij bood. Immers, als kleine zelfstandige hadden zij geen recht op kinderbijslag, die gold enkel voor werknemers in loondienst.

In 1925 werd er een twee-eiige tweeling geboren. Bijzonder omdat het ene meisje op vijf november werd geboren en het andere op zes november. In 1944 sloot een eeneiige tweeling de rij. Eén dochtertje overleed toen ze acht maanden oud was. Haar moeder verwoordde dit verlies in een eenvoudig maar veelzeggend gedicht;

"Zusje

Als wij saam aan tafel zaten

Was ze helemaal bezet

En al was ons plaatsje klein ook

Toch had ieder onzer pret

Maar op een droeve morgen

Is ons zusje heen gegaan,
weg voor altijd

Nu zit iedereen wat ruimer,

Het brengt gemak voor allen aan.

Toch denkt ieder mocht dat ene stoeltje

Nog op het oude plaatsje staan"

In tegenstelling tot het comfort in de huidige

geconserveerd in pikel of weckfles.

In de wintermaanden stond er soms een haas of konijn op het menu. Dan werd er in de gemeentebossen regelmatig door een groep "jagers" op wild geschoten zij lieten wat van hun vangst achter als dank voor koffie en parkeerruimte.

Om het gezinsinkomen aan te vullen moesten de jongens na hun leerplicht gaan werken bij boeren in de omgeving en de meisjes werden verhuurd om te "dienen" bij een mevrouw (volgens de leerplichtwet van 1900 tot 12 jaar.).

In 1948 besloten de ouders dat een van hun kinderen onderwijzeres zou worden. Een van hun dochters die goed kon leren, werd naar de kweekschool gestuurd, bij de Zusters Franciscanessen. Ze moest daarvoor naar pensioonaat het Withof, "op kostschool" zoals dat vroeger werd genoemd. Na het behalen van de onderwijsakte, was haar salaris een welkome aanvulling op het sobere gezinsinkomen. Twee brieven die haar moeder in 1949 aan deze dochter schreef, zijn bewaard gebleven. Ze geven een mooi beeld van die tijd. Opmerkelijk is haar mooie handschrift met bijna foutloos Nederlands, terwijl ze enkel lager onderwijs had gevolgd.

Etten-22-5-49

Beste Joke,

Het is weer half zeven en heb even kans om een briefje te schrijven, want dadelijk komen de kleintjes binnengestormd en is de stilte verbroken, ge weet wel Joke, tegen bedtijd kunnen ze soms zo lekker spelen gaan.

Thuis is alles goed. Vanmorgen uit de vroege Mis ben ik met Fransje naar de Kapelberg geweest per fiets. Wim en Jos ook. Vader is

naar Wout Lips, ge weet wel naar tante Mie. Ik denk dat ik zondag alleen kom, ze gaan zoveel als het kan met de processie naar 't Heike en daarbij is 3 gulden per persoon is zoveel he voor ons. Joke ge moet eens schrijven wat ge beslist nodig hebt zondag. Weer een ladder in je kous, ik heb nog geen andere. Kunt ge ze niet in een pakje bij Janus van Gastel bezorgen of naar huis. Hebt ge het pakje met de handschoenen al? Stuur het kantje van Koos kleeed ook naar huis. Hoe laat moet ik zondag bij je zijn of hoe laat begint de H. Mis? Joke, ik verwacht deze week altijd nog tijding van je hoor! O ja, veel plezier gehad zeker dinsdag met het feest van eerwaarde rector. Nou Joke tot zondag he, veel bidden, je best doen in de klas en dan tot zondag. Van allen gegroet, maar het hartelijkste van je vader en moeder.

De tweede brief vermeldt groot nieuws; de aanleg van elektriciteit in het buitengebied. Uit de verwijzing naar een krantenartikel blijkt, dat zij ondanks hun sobere bestaan, een abonnement hadden op Dagblad de Stem.

Etten, 6-10-49

Beste Joke,

Uw brief in gezondheid ontvangen en gezien dat het u ook nog goed gezond bent. Gister is tante Naan en Cato geweest. Ge hebt de groeten van hen allebei. Hier op de Hoge Klappenberg hebben de boeren allen elektrisch licht en natuurlijk ook radio. Bijgaand mapje uit de Stem zal u er wel over informeren, maar niet lachten hoor met die onnozele mensen van de Klappenberg. Wij hebben het nog steeds niet en met ons A. Verdaasdonk en M. Christianen ook niet maar dat komt nog wel hoor. Uw maandkaartje is in orde, heel goed zelfs.

Zuster Delphine viert haar gouden feest en de tweeling leert op school een heel mooi versje. Ze zeggen het thuis dikwijls op.

Ik eindig en lees bijgaand mapje maar eens (wat een wonderlijke wereld).

Je zus R. verwijt zichzelf nog niets te hebben geschreven, dus je kunt binnenkort wel wat van haar verwachten. Wat heb je het liefst op je verjaardag?

Groeten van allemaal, maar vooral van vader en moeder.

Het mapje bevatte een krantenartikel over de uitbreiding van het elektriciteitsnet in 1949. Een familie aan de Klappenberg had ook een

schrijven wat ge beslist nodig hebt zondag. Weer een ladder in de kous. Ik heb nog geen andere. Kunt ge ze niet in een pakje bij Janus v. Gastel bezorgen of naar huis. Hebt ge 't pakje met de handschoenen al? Joke stuur 't kantje van Koos kleeed ook naar huis. Hoe laat moet ik zondag bij je zijn of hoe laat begint de H. Mis? Joke ik verwacht deze week altijd nog tijding van je hoor! O ja, veel plezier gehad zeker dinsdag met 't feest van den Reector. Nou Joke, tot zondag he, veel bidden, je best doen in de klas en dan tot zondag. Van alle gegroet maar 't hartelijkste van je Vader en Moeder

radio aangeschaft. Ze luisterden naar een potpourri van Weense walsen. Maar toen men aan het einde van de dag de radio wilde afzetten, bleek dat niet te lukken. Nadat alle knopjes waren geprobeerd, besloot men toch maar te gaan slapen.

De volgende dag kwam de installateur, die wees het juist knopje aan en zei: "u kunt het ook zo doen" en trok toen de stekker eruit!

Deze brief is van 10 oktober 1949, met potlood geschreven en tevens de laatste. De moeder, overleed onverwacht op vier november 1949, tijdens het werk op het land. De echtgenoot stond vanaf dat moment alleen voor de zorg van hun dertien kinderen; "een huis vol", maar tegelijk zo leeg!

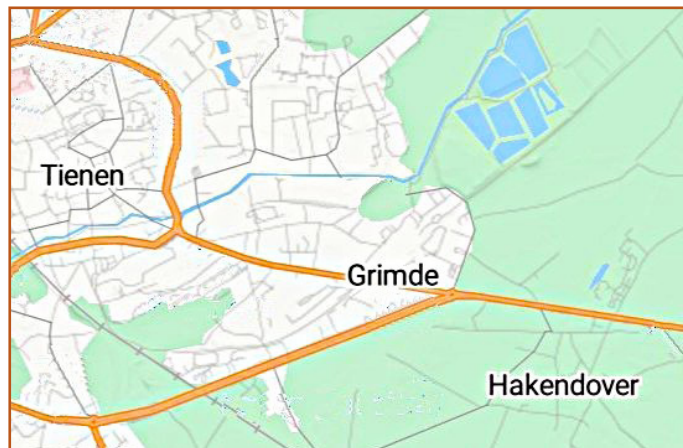
Bronnen:

- Somers, A. en F. van Poppel in: Mens en maatschappij; Het vergaan der huwelijkskuisheid. De invloed van priesters op de geboorteregeling onder de katholieken in Nederland 1935-1970. 2003, jaargang 78, nr. 4.
- Familiearchief. De brieven zijn letterlijk overgenomen.
- WBA, 0005 Archief van de Gemeente Etten-Leur, Electriciteitsnet 1936-1949.
- "Wat een wonderlijke wereld". Artikel in Dagblad De Stem dd 6 oktober 1949.

De Legende van Hakendover en zijn Bedevaart

door Jan van Meer

Omtrent het jaar 690 leefden er in België drie jonkvrouwen van edelen bloede. Het waren nazaten uit het geslacht van Octavianus, keizer van Rome. Zij zouden besloten hebben een kerk te bouwen voor de Goddelijke Zaligmaker. Zij wilden deze vestigen nabij Tienen.

De drie maagden bouwden eerst op een heuvel, geheten Heibout of Hooibout. Maar de Heer vond deze plaats niet geschikt. Hij zond des nachts zijn engelen, die vernietigden wat gedurende de dag werd opgebouwd. Op een andere locatie geschiedde hetzelfde. De drie maagden wisten niet, wat ze moesten doen. Ze namen hun toevlucht tot het gebed. Toen verscheen er een engel, die ze naar de plaats bracht, waar nu het heiligdom van Hakendover staat. Het was de dertiende dag na Driekoningen.

Er heerste een strenge winter en de grond lag met sneeuw bedekt. Maar die plek vertoonde geen sneeuw. Waar zich thans het hoogaltaar van de kerk bevindt, stond een spikdoornstruik (Haagdoorn) in volle bloei. De naam Haagdoorn is later verbasterd door de plaatselijke bevolking in Hakendover.

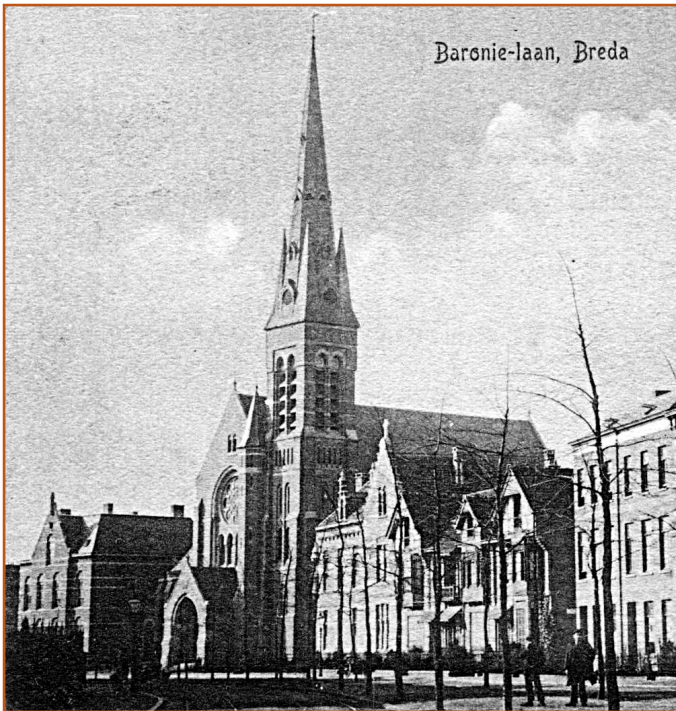
Daar zat een vogel op met een brief van God in zijn bek: "Op deze plaats wil ik mijn kerk

bouwen ter ere van de vredelievenden Zaligmaker der Wereld. Voor het opbouwen van de kerk zult gij slechts twaalf werklieden bezigen". De drie maagden namen enkel twaalf werklieden in dienst. Maar, o een wonder. Steeds waren er dertien gezellen aan het werk. Doch bij etenstijd en op het uur van betaling zag men er nooit meer dan twaalf. Onze Heer was de dertiende werkman.

Middeleeuwse mirakelverhalen vertellen dat vele 'bedevaarders' wonderbaarlijk genazen en dat mensen zelfs uit de dood opstonden. Al wie dit heiligdom met een oprecht berouw zou bezoeken, zou genade verwerven. Dat gold ook voor andere zaken.

De bedevaarders waren meest landbouwers en de bedevaart werd ondernomen tegen ziekten en ongevallen van het vee. Ook dat op het veld het gewas goed zou groeien. Op de Tiense Berg verzamelden zich duizenden bedevaarders (sinds eind 1800 vooral Nederlandse Brabanders) en de aanwezige paarden begonnen dan hun stormloop rond het volk. Het was een gebruik, dat paarden met de processie van Hakendover naar de Tiense Berg dwars door de velden gingen. Het jonge gewas stond net boven de grond. Het werd geheel plat gelopen door de paarden en de bedevaarders. Er was een boer, die bezwaar maakte tegen het gebruik van zijn gronden. Het gezaaide koren kreeg loze aren als straf.

In 1892 liep een groepje mannen als eerste West-Brabanders uit Breda e.o. op eerste Paasdag naar Baarle-Nassau. Van hieruit gingen men met de trein naar Turnhout. Daar was al een comité aanwezig, welke een bedevaart verzorgde naar Hakendover. Op tweede Paasdag kwam men daar aan. In het jaar daarop waren er al 160 pelgrims, die uit Breda vertrokken. In 1895 waren het al zoveel, dat een extra trein kon worden ingezet. Het werd nodig gevonden om een organisatie op te richten om alle bijkomende zaken goed te regelen. Op 12 juli 1901 werd in Breda "de

Broederschap van de Goddelijke Zaligmaker" opgericht. Het was gevestigd in de kerk van het Heilig Hart aan de Baronielaan.

De Broederschap had één van de grootste vaandels, welke in de processie werd meedragen. Ze waren in het bezit van 7 processievaandels. Traditiegetrouw liepen de

pelgrims uit West-Brabant vooraan in de processie.

In 1978 was de secretaris van de Broederschap de heer Antonius (Toon) Johannes Cornelius Hendriks. Hij was op 9 december

Als enige zoon tussen vier dochters was hij voorbestemd om boer te worden, al had hij zelf andere aspiraties. Om die toch enigszins tot hun recht te laten komen heeft hij vanaf zijn 16^e jaar de Broederschap van Hakendover gesteund, gedurende 52 jaren als secretaris.

1911 te Etten-Leur geboren en woonde in Etten-Leur. Toon heeft een boekje geschreven over het ontstaan en met een overzicht van het wel en wee tot 1978 aangaande de Broederschap. Hij had sinds zijn zestiende jaar geen Paasdag meer thuis doorgebracht. Alleen in de oorlogsjaren niet. Er was toen een tocht naar de kerk op de Baronielaan te Breda. In de goede tijden waren er ruim 10.000 leden bij de Broederschap aangesloten. In 1976 waren er nog 7500 leden aanwezig. Er waren 60 commissarissen aanwezig om alle zaken te regelen. De contributie was vanaf 1969 verhoogd van f 0,25 naar f 0,50 per jaar. De leden gingen niet allemaal mee naar Hakendover. Voor de reis en de mogelijke overnachting werd een vergoeding hiervoor in rekening gebracht. Toon ontving in september 1980 de pauselijke onderscheiding Pro Ecclesia wegens zijn langdurige en trouwe inzet voor de Broederschap. Het geschiedde in Wagenberg, waar de voorzitter woonachtig was. Hierbij waren aanwezig alle commissarissen uit West-Brabant met hun echtgenote, genodigden uit België en het gezin van Toon. Het geheel was een volkomen verrassing voor hem. In 1998 kreeg hij een onderscheiding van de Bedevaart-organisatie in Hakendover zelf.

In 1962 nam men afscheid van het jaarlijks gebeuren om op eerste Paasdag te vertrekken en op tweede Paasdag terug te keren naar West-Brabant. Met de auto of bus was dit mogelijk.

Adrianus (Janus) van Oers was op 26 juli 1896 te Etten-Leur geboren. Op 4 november 1938 was hij gehuwd met een weduwe met 3 kinderen. In 1919 ging hij voor de eerste keer naar Hakendover. Tussen 1922 en 1935 had hij 13 keer te voet naar Hakendover

(100 km) gelopen. Op Goede Vrijdag vertrok Janus uit Etten-Leur en 20 uur later was hij in Scherpenheuvel. Als tussenstop verbleef hij dan in café De Spiegel in Scherpenheuvel (80

km). Hier verwisselde hij steevast zijn kapot gelopen schoenen in klompen. Hij deed dit uit devotie (toewijding aan een goddelijke macht) "Hoe zeerder dat het deed, hoe liever we het hadden". Door het lange lopen, had Janus blaren op

Janus was een lieve en zorgzame man met een groot geloof en een sterk gevoel voor rechtvaardigheid en gezelligheid.

Vanuit zijn jonge jaren droeg hij de zware last met zich mee van een aantal schokkende ervaringen, die hem diep hebben aangegrepen. Hij ging er onder gebukt, maar zijn grote geloof gaf hem telkens weer de kracht om verder te gaan. Dat geloof kwam tot uiting in de bedevaarten, die hij maakte. Zo trok hij onder andere 60 keer naar Hakendover, waarvan 13 keer te voet. Maar zijn geloof spreekt ook uit het feit, dat hij bij zijn huwelijk meteen de zorg op zich nam voor drie kleine kinderen. Er kwamen er nog meer. Hij maakte geen

De "Paardenprocessie" geschied op tweede Paasdag en is in deze tijd ook lang geen puur 'religieus' gebeuren meer. De pelgrims van weleer worden stilaan vervangen door dagjesmensen en toeristen (met kinderen). Midden jaren 90 werd in Turnhout officieel een punt gezet achter de organisatie van de bedevaart van Turnhout naar Haken-

doover. Tijdens de 3 coronajaren vond geen doorgang van de processie plaats. Hierdoor was het commissarissen- en ledenbestand van "de Broederschap van de Goddelijke Zaligmaker" te Breda hard achteruit gegaan. De bedevaart vanuit het katholieke zuiden van Nederland (omgeving van Breda, Tilburg en Meierij) houdt vooralsnog stand.

de voeten en dikke vingers gekregen. Voor overdag had hij gesneden boterhammen en in de nacht een boerenmik met een stukske spek bij zich. Hij had slechts één keer ontbroken bij de bedevaart. Janus lag in het ziekenhuis. "Ik verrekte van de pijn. Maar de grootste pijn was, dat ik niet naar Hakendover kon". Op 83 jarige leeftijd ging Janus voor de zestigste keer naar Hakendover. Wel met de auto. Hij woonde in de Schonckweg en op latere leeftijd in het bejaardenhuis "Elisabeth" aan de Bernhardlaan te Etten-Leur. Op 29 augustus 1991 is Janus van Oers op 95 jarige leeftijd te Etten-Leur overleden. Zijn vrouw was 9 dagen eerder overleden te Etten-Leur.

Het Bisdom Breda heeft in het voorjaar van 2025 een bericht uit doen gaan, dat het mogelijk was om gebruik te maken van een busreis op Paasmaandag 21 april 2025 naar Hakendover. *"Mis deze unieke combinatie van geloof, traditie en spektakel niet en beleef de paardenprocessie van Hakendover zelf. Het beeld van de Goddelijke Zaligmaker, daterend uit 1330-1340, wordt tijdens de processie gedragen, een unieke blik op de religieuze en historische betekenis van dit evenement"*. De kosten van de busreis bedroegen 20 euro. En het was vroeg opstaan en laat thuiskomen. Het waren vooral ouderen, die hiervan gebruik maakten. Het hebben van een auto binnen het gezin heeft het bezoekersaantal zeker niet verlaagd.

Na de processie heerste een gezellige en vriendschappelijke sfeer. De lokaliteiten (Eetgelegenheden en café,s) in Hakendover en in het nabij gelegen Tienen deden goede zaken. De pelgrims hadden honger en dorst. Men was er ook eens mee van huis en waren in een andere omgeving dan het "platte" West-Brabant.

Op de terugweg naar huis werd dikwijls ook nog de bedevaartplaats Scherpenheuvel bezocht. Men behoefde hiervoor niet erg veel om te rijden.

Het gehucht Hakendover heeft 1382 inwoners in 2025 en het getal 13 speelt er een grote rol.

Het gehucht Hakendover heeft 1382 inwoners in 2025 en het getal 13 speelt er een grote rol.

Bronnen:
West-Brabantsarchief
Bisdom Breda
Delpher.nl – De Stem
Wikipedia.org
Paardenprocessie Hakendover
Jan uten Houte afd. Bidprentjes
Jan uten Houte afd. Boeken
Hakendover.be
Sagenboek Deel 2 – 1911
Tienen.be
Bedevaart Breda – Hakendover geschreven door A.J.C. Hendrixx

Kostschool Withof

door Jacques Nagelkerke

Van 1967 tot 1970 was ik student aan de Kweekschool Withof in Etten-Leur. Na in Oudenbosch geslaagd te zijn voor mijn HBS A diploma kwam ik in de Tweede Leerkring van de Kweekschool terecht. Tot aan die tijd was de opleiding alleen voor meisjes, maar toen werden voor het eerst ook jongens toegelaten. Ik kwam in een klas met 8 jongens en 17 meisjes en ik heb er een grandioze tijd gehad. We werden als jongens op handen gedragen door de zusters. Omdat ik altijd een goed contact met het Withof heb gehad, kreeg ik in 2018 een uitnodiging om een verhaal te schrijven over de Kostschool van het Withof. Ik heb dat met plezier gedaan en ben toen in de geschiedenis van de kostschool gedoken. Het boekje werd in een kleine kring uitgegeven.

Hoofdstuk 1 Op het Withof

Vanaf 1956 woonde ik in de Nieuwe Kerkstraat in Etten-Leur. Vanuit Prinsenbeek verhuisde ik als zesjarig jongetje naar dit nieuwe huis. Mijn vader had werk in het dorp, dat toen nog gewoon Etten heette en een gemeente vormde met Leur, onder de naam Etten en Leur. Ik groeide er op, leerde en speelde en werd groter. In onze straat werd de Heilig Hartkerk gebouwd, wat ik als

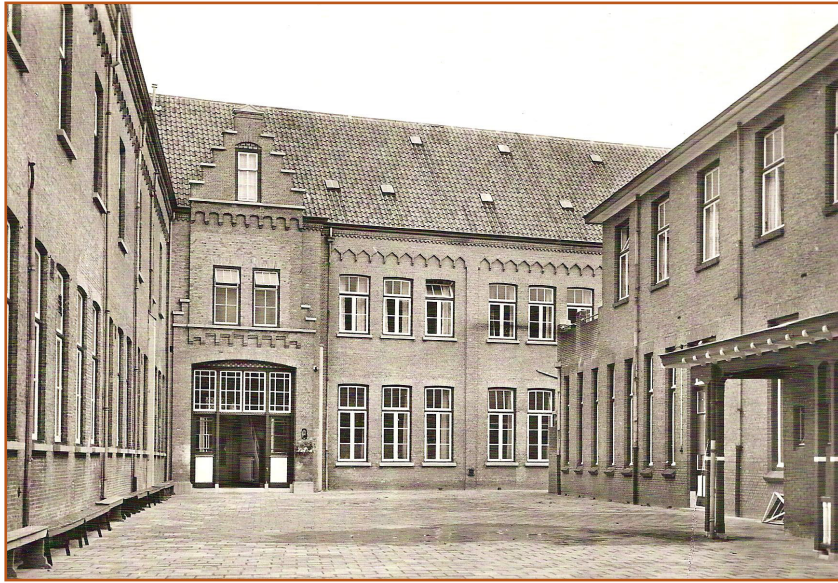

kind heel indrukwekkend vond. Een paar jaar geleden is hij weer afgebroken, samen met alle herinneringen die ik eraan had, als bezoeker en ook als misdienaar. Je had jongens uit de buurt die misdienaar waren bij het klooster en die vertelden verhalen van samen de voeten wassen op Witte Donderdag en nog meer van dat soort dingen. Het klooster zei me toen nog niet zoveel. Het was voor mij een vreemde verzameling gebouwen die groot, maar toch ook wel een beetje sprookjesachtig op me overkwamen, een soort Eftelinggebouw. Het klooster ging pas voor me open, toen mijn moeder er een baantje

kreeg. Ze werd er boodschappenjuffrouw. Dat betekende, dat ze er in de ochtend een briefje moest gaan halen met kleine boodschappen die ze moest gaan doen. Je moet niet vergeten dat de zusters nog niet echt naar buiten mochten, dus alle kleine dingen liepen toen via mijn moeder. Ze moest bijvoorbeeld medicijnen ophalen bij de apotheekhoudende huisarts voor een zieke binnen de muren van het gebouw. Ze moest naar het postkantoor om postzegels te kopen, naar de schoenmaker om een paar schoenen voor een zuster te laten repareren, of naar de drogist om een flesje wonderolie. En als ze alle boodschappen had gedaan, bracht ze die naar het klooster en ging ze hetzelfde doen voor het Mariahof, waar ernstig zieke zusters woonden. Een leuke baan en af en toe mocht ik met mijn moeder mee. Door de grote poort naar binnen en dan wachten in het portierskamertje, of in de grote kamer. Verder dan de deur met SLOT erop kwam ik nooit. Wat me als kind erg opviel, was de aparte

geur die er binnen de kloostermuren hing en het feit dat je de zusters nauwelijks hoorde aankomen. Of dat nu aan mijn oren lag of aan de manier van lopen van de dames, is mij nooit duidelijk geworden. Ik vond het indrukwekkend en bijna sacraal daarbinnen. Vaak kreeg ik een snoepje van een zuster. Ik kan geen namen noemen, want die wist ik in die tijd als kind nog niet. De enige twee nonnen die ik kende, waren zuster Amata en zuster Amadeus, die ik op de kleuterschool in Prinsenbeek had gehad. Ik vond, dat de ene zuster wel wat kleiner was dan de andere, maar voor mij leken ze allemaal op elkaar.

Het was voor mij als kind uit een normaal gezin wel een hele nieuwe wereld die ik daar leerde kennen. Ik ging ook voor het eerst in 1956 naar de grote school, die net gebouwd

was in de Banakkerstraat. Evenals de kerk werd de school genoemd naar het Heilig Hart. Om er vanuit huis te komen, moesten we over de Kerkwerf lopen. Die was toen pas nieuw en het viel me wel op, dat er elke morgen veel meisjes langs liepen, die allemaal uit dat klooster kwamen en die op weg waren naar de ULO of de MULO. Als simpele dorpsjongen was het gezellig om een stukje met die meiden op te lopen in dezelfde richting. Natuurlijk waren ze ouder en groter dan ik, maar al snel had ik in de gaten dat ze ook wel leuk waren. In een klooster wonen en leuk zijn, was voor mij toen een vreemde combinatie. Nu wil het toeval dat er in en om ons nieuwe huis veel muizen zaten die mijn pa met een muizenklem probeerde te vangen en vaak lukte het dan ook. Soms nam ik er een mee naar die meiden op weg naar hun ULO, om hen een beetje te laten schrikken en dat bleek een succes. Ik heb zelfs twee keer een muizenlijkje voor een dubbeltje verkocht aan een van die meisjes van het internaat, voor mij gewoon kostschool. Soms vroeg een van de meisjes wel eens, of ik voor een dubbeltje kauwgum of andere lekkere dingen wilde halen en dat deed ik dan bij de Vivo winkel die vlakbij was. Maar ja, als jongen van de lagere school had je nog geen kapsones en toen ik veel later op de middelbare school bij de dansles ergens in

het dorp een meisje leerde kennen van binnen de kloostermuren, werd de situatie heel anders. Door haar kwam ik te weten wat er allemaal nog meer speelde binnen die muren en toen er zelfs een wat inniger band ontstond, werden ook de verhalen heftiger. Van echte liefde is er nooit echt sprake geweest, maar dat wisten we toen nog niet. In 1967 heb ik mijn HBS diploma behaald en ik besloot toen in te stromen in de tweede leerkring van de Kweekschool in Etten. Niet vanwege het meisje uit het internaat dat ik kende van de dansles, zoals sommigen dachten, maar omdat ik onderwijzer wilde worden. Het eerste halfjaar was niet gemakkelijk voor me. Ik moest heel wat inhalen van muziek, moest nog leren blokfluiten, moest alle biologie-aantekeningen nog

overnemen en moest vreselijk wennen aan de zusters. Ik heb veel jaren later vanuit mijn raam ook nog café Platdak in de nacht zien afbranden. Het was het stamcafé waar we tij-

dens bepaalde lessen graag heen gingen om te biljarten en er een pintje te pakken. Kweekschool 't Withof werd voor mij een ervaring, die me sterker heeft gemaakt en die een wereld voor me deed opengaan. En dan bedoel ik zowel binnen als buiten de muren. Ik heb er veel geleerd, en ook veel afgeleerd. Ik weet, dat het contact met de meisjes van de kostschool, zoals de internen ergens in mijn achterhoofd toen nog steeds heetten, juist in die tijd uitgroeiden tot vriendschappen voor het leven.

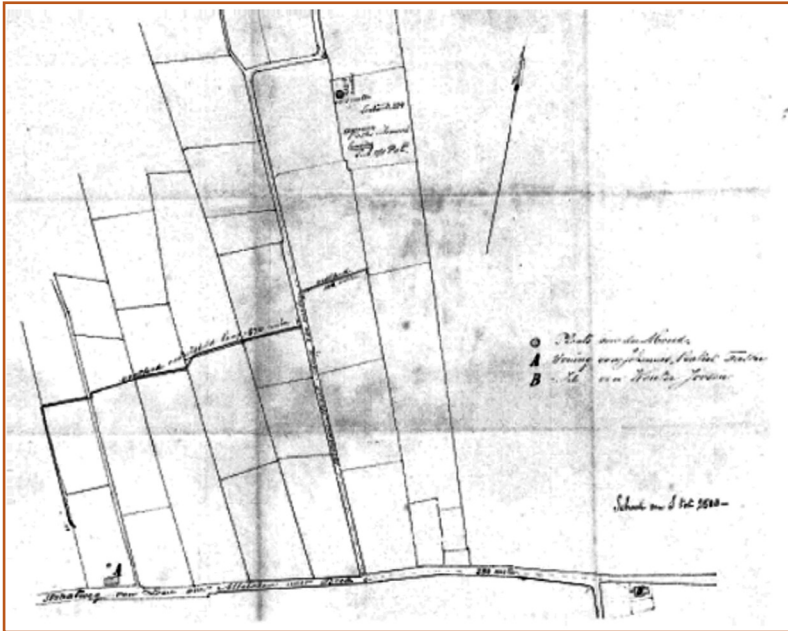
Moord in de Brouwerstraat in Leur 128 jaar geleden

door Jos Hendrickx

Op zondag 9 januari 1898 werd Jaantje S. 26 jaar, vermoord rond 5 uur 's middags in de Brouwerstraat op Leur. Maar waarom en door wie?

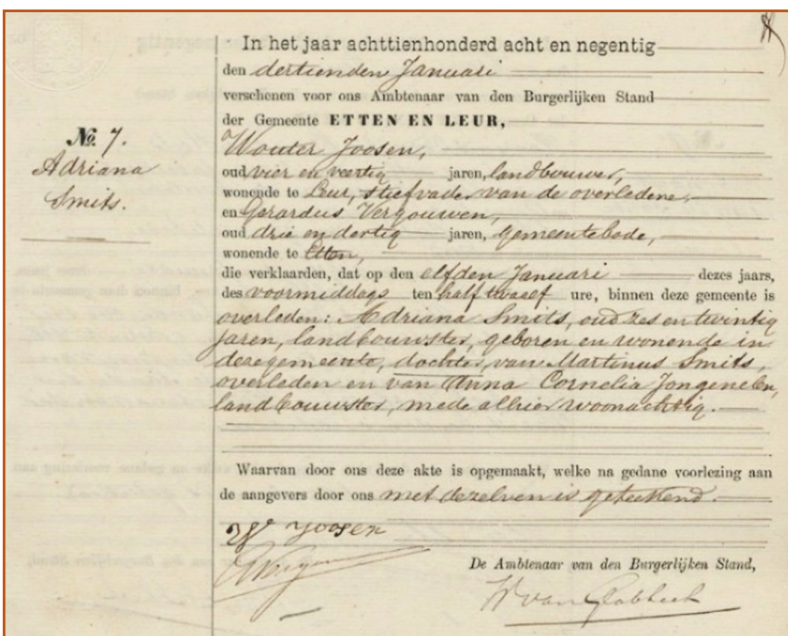
Jaantje is geboren op 10 november 1871 in wijk H nummer 57 als dochter van Martinus Smits en Anna Jongenelen. Martinus heeft zijn dochter nooit gekend want in de tijd dat Anna in verwachting was is vader overleden op 20 juli 1871. Jaantje had 2 oudere broers en een oudere zus. Anna hertrouwde op 24

bij Jan werkte woonde ze in het weekend nog steeds thuis. Toendertijd waren het geen baantjes van 8 tot 5 maar gewoon van 's morgens tot 's avonds. Ze bleef daar gewoon slapen. Die zondag was ze thuis bij haar ouders en om kwart voor vijf zei ze tegen haar ouders, dat ze alvast naar haar werkhuis ging om te kaarten en er dan bleef slapen. Toen ze op de bewuste dinsdagmiddag 11 januari nog niet op haar werk was verschenen, vroeg haar baas Jan aan een broertje van Jaantje waar ze bleef. Die zei, ze is toch bij jullie? Dat was niet het geval en een zoektocht kwam op gang. Haar stiefvader ging met een van zijn kinderen het veld in om te zoeken. Uiteindelijk troffen ze haar levenloos aan, bij een akker aan de Brouwerstraat. Haar stiefvader spoedde zich naar huis en naar de veldwachter om het voorval te melden. Ook arts Hohman werd verwittigd en hij stelde de dood vast. Veldwachter Koevoets bekeek het lichaam van de doodde en zag dat ze verschillende messteken in haar nek, gezicht

en hand had. Hij schakelde het gerechtshof van Breda in. Op woensdag 12 januari is met het onderzoek naar de moord begonnen. Hierbij kwam vast te staan dat Jaantje drie diepe sneden in de hals had waarvan een, een slagader had doorsneden en verscheidene sneden over haar mond. Alsof dat niet genoeg was, was ze ook nog met haar eigen das gewurgd. Bij het onderzoek kwam ook vast te staan dat Jaantje negen weken zwanger was. Op donderdag 13 januari is ze begraven. Al snel werden twee personen verhoord omdat ze daar vaak mee omging. De ene was Jan van de W. uit Beek, waar ze drie maanden verkering mee had gehad maar die alweer enkele maanden uit was. Hij werd echter al snel weer vrijgelaten omdat er overtuigend bewijs was dat hij er niets mee te maken had. De tweede was Govert de zoon van de familie waar ze werkte en waar ze ook wel eens verkering mee had gehad.

april met Wouter Joosen, 23 jaar oud, geboren in Princenhage. Uit dit huwelijk zijn nog 5 kinderen geboren waarvan een als baby is overleden. Dochter Jaantje werkte als dienstmeid bij Jan die groenteboer en slachter was in het dorp. Ondanks dat ze een hele week

Op de vragen die tijdens het onderzoek, dat in zijn ouderlijk huis gedaan werd, gesteld werden kon hij lijkbleek en zenuwachtig weinig of geen antwoord geven, en hij ontkende stelselmatig de beweringen.

Had Govert, haar op de 9e januari voor een wandeling in de Brouwersstraat meegenomen? Een week eerder hadden Jaantje en Govert elkaar in privé gesproken. Had ze toen verteld dat ze zwanger was? Was het zijn kind dat ze droeg?

Hij vertelde dat hij die zondagavond, de dag van de moord, diarree had en zich had bevuild en daarom zijn broek uitgewassen had. Normaal werden de kleren door zijn moeder of een werkster uitgewassen. Bij onderzoek bleken er ook bloedresten aan zijn broek te zitten.

Een mes was kwijt, het hoorde in een schede opgeborgen te zijn, samen met de andere messen.

Had Govert het slagersmes meegenomen in

Slagersmessen met schede.

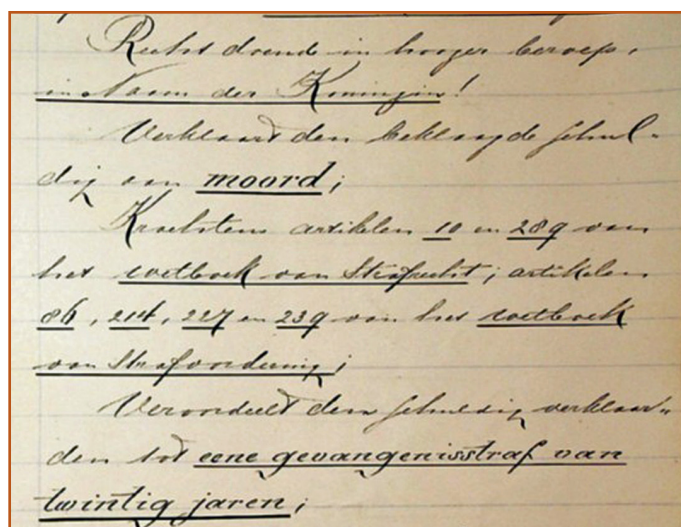
zijn zondagse pak? Op de plaats delict was zijn sigaar gevonden, waar ook bloed aanzat. Bij het onderzoek werden wel achttien personen ondervraagd die

hem goed kenden. Deze mensen gaven een duidelijk beeld van waar Govert was geweest en hoe hij zich had gedragen.

Het kwam erop neer dat hij zich anders gedroeg dan normaal. Bijvoorbeeld: op zondag wat drinken in de herberg van Van de Goorberg, waar hij altijd als een van de laatste vertrok. Echter die dag was hij maar even geweest, want "hij voelde zich niet lekker". Hij had thuis afgesproken met Anna (vriendin?) maar toen ze aankwam zei hij, dat hij zich niet goed voelde en naar bed ging. Hij was geen lieverdje, bij de ondervragingen

werd verteld dat hij Jaantje eerder al had bedreigd met een mes in zijn handen "dit is jouw God "en "je weet G.V.D. niet wat ik durf".

In 1894 was hij uit het leger ontslagen (dronkenschap-opstandigheid) en had hij zijn ook eens zijn vader met een mes bedreigd. Na alle onderzoeken en verklaringen stelde de officier van justitie hem in staat van beschuldiging en op 9 november dat jaar is de rechtszaak begonnen. Er waren 4 dagen uit getrokken om alle getuigen te verhoren. Tijdens zijn tijd in voorarrest heeft hij zich in de cel proberen te verhangen. De rechtbank beschuldigde hem van moord en eiste levenslange gevangenisstraf. Hij is 24 november 1898 veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf.

Govert ging in hoger beroep en het gerechtshof in 's Herthogenbosch heeft hem op 24 maart 1899 toch veroordeeld tot 20 jaar gevangenisstraf.

Deze moord is door Frank Hultermans uitgebreid beschreven in zijn boek "De Leurse Slager" dat hij in 2023 heeft uitgegeven.

Bronnen:
Krant De Grondwet,
WestBrabantsArchief
Archief arrondissementsbank Breda

Reg. N.	Voornamen en Namen.	Geboorte	Plaats van geboorte	Waar geboort in Middel Cogn.	Andersz. Colofn of andersz. wijk in aanmelding, geboort wijk of geboort wijk van woonplaats, of ingeboring van de bewoner.	Waarvoor hij is gearr. veroordeeld of veroordeeld, gevangenisstraf of gevangenisstraf & boete.	Datum van gevangenisstraf of boete	Art. van wetgeving door die bevoegd is tot geboort in aanmelding.	Opgevolging	Art. van wetgeving door die bevoegd is tot geboort in aanmelding.	Bij arrest van afkeer, veroordeeld, of veroordeeld van die geboort met het veroordeeld.	Opgevolging	Aanmerkingen.
10	Govert	1870	Leurse	Leurse	Opgevolging van 1898	10	1898	1898	1898	1898	1898	1898	1898

Reactie lezers

De "Moord" op de Hoge Donk (nummer 28, blz 14)

Aan deze moord lag een vete ten grondslag. De gebroeders Lambrechts en de gebroeders Van de Riet hadden ruzie over een meisje. Dit zou nog uitgevochten moeten worden. Doordat Cornelis van de Riet bij terugkomst van de kermis in oktober het jaar daarvoor zijn beide benen verloor toen hij bij het Strooienhuis uit de tram sprong en als gevolg daarvan overleed was het niet tot een afrekening gekomen. Overigens woonde Benedictus van de Riet ook op de Hooge Donk.

Het is een korte weergave mijnerzijds. De knokpartij zou plaats moeten vinden op de kermis. Het kwam er niet van want de jonge van de Riet was alleen niet opgewassen tegen Goris Lambrechts. Zie artikel Zuid Willemsvaart dd 3 maart 1900.

Moord onder Etten bij Breda.

Nabij de bekende herberg „het Strooienhuiske” aan den grintweg van Etten naar Den Oudenbosch liggen twee flinke boerenwoningen, die verleden Zondag door een alldroevigst geval in diepen rouw gedompeld werden.

Alweer een moord in het Zuiden des lands!

De landbouwer Goris Lambrechts ging op Zondag 25 Febr l.l. een bezoek brengen aan zijn broer Jan, wonende in zijne buurt de Hooge Donk genaamd.

Namiddags tusschen vier en half vijf kwam zijn neef, een zekere B. van de Riet een jonkman van 21 jaren op de werf van dien zelfden Jan Lambrechts terwijl Goris in het karhuis was. Nu bestond er tusschen deze beiden een oude wrok, die reeds dagteekende van October des vorigen jaars. 't Is hier waar; „*cherchez la femme!*” een meisje moet de aanleiding van de veete geweest zijn.

Met Ettensche kermis zou B. v. d. R. in vereeniging van zijn broer C. zich op Goris wreken, maar het lot wilde dit anders; want C. werden des Zondags met Ettensche kermis door den stoomtram beide beenen afgedrennen aan welke gevolgen hij kort daarop stierf. Van de vechtpartij kwam zoodoende niets.

Verleden Zondag werden die oude dingen weder opgehaald en van woorden kwam het tot daden.

V. d. R. wel begrijpende, dat hij niet opgewassen was tegen zoo'n stevigen boer als zijn buurman Goris, liep hij bij Jan in huis en keerde met een broodmes terug, waarmee hij Goris een steek in de dij toebrengt; de gewonde zakte onmiddellijk in elkaar en blies na eenige oogenblikken den laatsten adem uit. De slagader was namelijk doorgesneden. Geen enkele getuige was bij de misdaad tegenwoordig.

Toen de moordenaar zag, dat Lambrechts viel, zette hij het op een loopen. Hij werd echter na eenigen tijd door de politie achterhaald en meegenomen.

In den beginne ontkende hij, doch weldra viel hij door de mand, bekende alles; zelfs op welke wijze hij den steek had toegebracht. Waar hij het mes gelaten had, zeide hij niet te weten. 's Maandags echter werd het door een jongen gevonden; die het aan den chef-veldwachter van Etten overhandigde. Het stak in den kant van een sloot.

's Maandags was het gerecht ter plaatse en werd de moordenaar naar Breda getransporteerd.

De drank schijnt aan de misdaad geen schuld te hebben.

De beklagenswaardige jonkman — 21 jaar oud pas — staat als een wilde knaap bekend, de verslagene was een oppassend welgesteld weduwnaar van ruim 50 jaar en vader van een meisje van 14 jaar, dat te Etten op kostschool is.

Het verzend, Etten en Zandspui

door Rinus van de Riet

"Het verzend" is de plaats waar vroeger tot 1993 groente en fruit werd verzameld. Deze werd eerst gekeurd, geladen en dan vervoerd naar de RBT-veiling te Breda. Daar werd het verhandeld.

Beide verzenden, Etten en Zandspui, waren eigendom van de tuinbouwvereniging H. Gerardus Majella, opgericht in 1913. Op de Leur had je de tuinbouwvereniging H. Sint Petrus met een verzend aan de lange Brugstraat. Zo had de RBT wel 30 afdelingen die producten aanvoerden. Bijna alle met eenzelfde karakteristieke loods. De Ettense afdeling met 2 verzendplaatsen is altijd de grootste in aanvoer geweest. De RBT is ontstaan in 1909 uit de Baroniesche Tuinbouwveiling maar op aandringen van de nieuwe afdelingen is in 1914 het woord Rooms-Katholieke ervoor gezet. Producten werden in die tijd eerst met paard en wagen naar Breda vervoerd maar later vanuit Etten ook met de stoomtram. Deze reed vanuit Hoeven over de markt naar Breda. Dit vervoer gaf minder beschadigingen aan het fruit. Laadpunten waren op de Zandspui bij café "Het Molentje" van Joan van de Beemd. Later was Marijn Mensen hiervan de uitbater en hij was tevens agent /keurmeester. Op de markt was de laadplaats bij Door Hendriks in een schuur naast d'huiskes. Na het verdwijnen van de stoomtram uit centrum Etten in 1937 is het vervoer ook hier overgegaan op vrachtwagens.

Na de landbouwcrisis in 1929 daalde de omzet voor meer dan de helft. Mede door invoering van teeltvergunningen, met name voor aardbeien om overaanbod te voorkomen. Het aantal leden zakte van 440 naar 310.

Tot de oorlog was het grootste areaal tuinbouw in Etten-Zuid. Dit kwam doordat de gronden hier beter ontwaterd waren. Maar ook van tuinders die vanuit Princenhage overkwamen.

In de oorlogsjaren werd de vereniging door Duits toedoen van 1942 tot voorjaar 1945 een coöperatie. Daarna werd het weer een vereniging, zoals ook de RBT-veiling, en men ging weer verder volgens de oude structuur. De jaarlijkse omzetten bleven stijgen, vooral door grote gezinnen met vele handjes en splitsing van bedrijven. In 1955 werd 35 are grond aangekocht voor de bouw van een nieuw pakhuis

met terrein aan de Papenstraat midden in Etten. In 1957 werd ook grond aangekocht aan de Lage Klappenberg, vlakbij het café "Het Molentje", voor de bouw van een tweede pakhuis. Deze nieuwe verzendplaatsen waren door de grote omzetten hard nodig. De agent en keurmeester in Etten was in 1962 P. Buiks en hij bleef dit tot het laatst

Veiling in de Papenstraat

toe. Marijn Mensen was dit voor de Zandspui. Emballage-magazijnmeester was A. de Jong, later ook keurmeester. Secretaris van de vereniging was J. van de Berg. Na het pensioen van A. de Jong heeft Jos Bartels, die al magazijnmeester was, al de taken tot laatst toe overgenomen. Ook als keurmeester. Jos woonde naast het verzend.

Luchtfoto M. Mensen

In die tijd brachten de telers hun producten op vele manieren naar het verzend: per kruiwagen, bakfiets, paard en wagen, 2-wielig tractor. Later ook met een tractor en wagen of per auto met aanhangwagen. Dit met lange rijen tot gevolg. Legendarisch is het verhaal van Dirken, naast boomkweker ook groot aardbeikweker op de Wildert. In de jaren 50 werd in het seizoen dagelijks een volle wagen met aardbeien van de Wildert naar Etten vervoerd door 2 paarden over onverharde wegen. Pas bij het Moleneind werden het verharde wegen. Eén paard werd uitgespannen, een klap op zijn kont en het paard liep zelf los terug naar de Wildert. Vol verwondering van de buurt.

In de 60-jaren opkomst van land-en tuinbouwonderwijs, studieclubs, voorlichting met proeftuinen. Door specialisatie en opkomst van de glasteelt gingen steeds meer tuinders hun producten zelf naar de RBT vervoeren. Deze grote volumes konden niet meer op de verzenden van de afdeling geplaatst worden. Dit was ook om transportkosten te besparen.

Het vervoer is in 1971 per vrachtwagen gestopt. Rijvers uit Rijsbergen was de laatste. Het vervoer ging verder per tractor met aanhangers. Cees Lips ging voor de Zandspui, tot laatst toe, rijden. Jan Heinen voor Etten, later overgenomen door J. van de Riet. Cees had bij RDW zelfs een speciale jaarlijkse onthefing voor transport en mocht een totale lengte hebben van 21 meter ipv 18 meter.

Ik herinner me nog die tijd in de 60-70 jaren dat kinderen mee mochten naar de verzend om te helpen met het uitzoeken van de teruggebrachte lege tubsen. Tubsen zijn ronde houten open vaatjes met jouw nummer, waar 10 kg frambozen voor industrie in gingen. Op de bascule werd 9 kilo frambozen afgewogen en nog 1 kilo water erbij. Dit was tegen het "uitdrogen" van de tubsen. Deze tubsen kwamen na een halve week pas terug, half uitgedroogd. Het uitzoeken gebeurde door meerdere kinderen gelijktijdig. Uit de hoge stapels werd jou nummer ertussenuit gehaald. En dit ging vaak niet zo zachtvaardig, er sneuvelde nogal eens wat. Het nummer van mijn vader was 451. Het nummer dat ik later ook overgenomen heb.

Omzetten op de verzend plaatsen liepen terug. In 1988 was nog 10% van de totale omzet van 22 miljoen gulden via de verzend plaatsen. Leur stopte met de verzend en keerde het bedrag evenredig uit aan de

leden. Enkele werden lid in Etten. Begin jaren negentig stopte ook de verzend in Etten en het gebouw werd verkocht aan de gemeente. Deze heeft er huizen gebouwd. Ook deze opbrengst, die aanzienlijk was, is naar rato omzet uitgekeerd aan de leden. De Zandspui stopte met aanvoer in voorjaar 1993. Ook deze is verkocht maar deze opbrengst was aanzienlijk minder. Na verschillende eigenaren heeft Jan van Dongen in 2004 er een woning op gebouwd. De overgebleven tuinders hadden de keuze; zelf naar Breda rijden of stoppen. Vele kleintjes zijn toen gestopt. Voor Jos Bartels werd tot zijn pensioendatum nog een regeling getroffen.

Medio 1993 is er nog een fusie met Leur geweest maar dit was niet zo eenvoudig. Na enkele stemrondes is de fusie toch eindelijk nog doorgegaan. De RBT is in 1996 met 8 andere veilingen gefuseerd tot de megaveiling the Greenery. Toen zijn alle tuinbouwverenigingen opge-

Bij de veiling

heven behalve de Etten-Leurse vereniging. Zij hadden nogal wat reserve in de kas. Er is toen besloten om door te gaan maar meer als een feestclub. Eenmaal per jaar wordt er, na 30 jaar, nog steeds een jaarvergadering met feestavond gehouden.

Door de oprichting van de tuinbouwvereniging in de vorige eeuw is de welvaart op het platteland gestegen. Door de jaren heen heeft het buitengebied een zichtbare transformatie ondergaan. Door de specialisatie van de bedrijven heeft dit een sterke stempel gedrukt op het uiterlijk van ons Ettens buitengebied.

Zand erover.....

door Jan van Meer

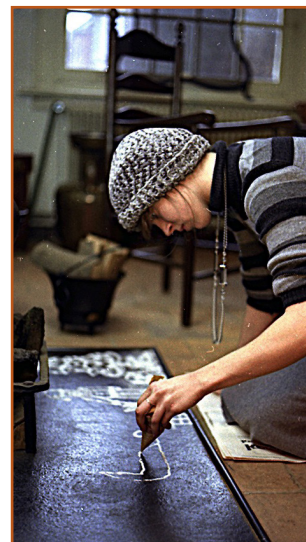
Onder de vele oude gebruiken in ons Brabantse land behoort het strooien van fijn en droog witzand tot de uitingen van volkscultuur. Velen zullen zich kunnen herinneren hoe de zandboer met zijn zandkar, getrokken door een trekhond, langs de huizen reed met de roep: "Zandkóóp, zandkóóp"!

Voor enkele centen per emmer kochten we het blank uitziende zand, dat door de verkoper zelf tevoren was afgegraven, gewassen en gedroogd (o.a. in St. Willebrord.) Nooit staan we meer stil bij alle bijkomstige werkjes in de huishouding, zoals het "messen-wetten". In ieder huis had de wetplank (eiken plank met zandbakje) haar eigen plaats aan de bijkeukenmuur. Wekelijks moesten de messen "gewet" worden met scherpzand. Het meeste "witzand" had echter een dienst als vloerbedekking van die dagen. De plavuizen vloer van de woonkamer kreeg iedere week haar beurt. Zaterdags werd het oude zandstrooisel met natte theebladeren (tegen het stuiven!) opgeveegd en de vloer geschuurd. Dan strooide de vrouw des huizes er een fris laagje over voor de "properiteit".

Maar ook kunstzinnigheid werd hier niet nagelaten. Het mooie kabinet werd omzoomd door zandfiguren in langgerekte slingers. Vooral tegen hoge feestdagen of bezoek liet moeder de vrouw met grote bedrevenheid het droge zand tussen de vingers van één

hand uitlopen, om hieruit toepasselijke figuren of spreuken te vormen.

Het gebruik is verdwenen. Het bestaan ervan heeft een jonge dame - de dochter van de museum-bewaarder van de Oudheidkamer te Etten-Leur - zo gefascineerd, dat zij nu opnieuw deze vorm van huisvlijt beoefent. Het zijn waarlijk kunstwerkjes, die deze vertegenwoordigster van de jeugd bij regelmatige gebeurtenissen ten toon stelt. Misschien als enige in het hele land is haar deze bewondering wel waard.

Met vriendelijke groeten, en heemgroeten, teken ik,
"Jan uten Houte"
P.A.Tempelaars.
Vice-voorzitter.
November, 1949.

Pierre Tempelaars was in zijn werkzaam leven brouwmeester bij brouwerij "Cambrinus" te Etten-Leur en "Drie Hoefijzers" te Breda.

Bron: Jan uten Houte

De foto's komen uit het fotoarchief van Jan uten Houte. De persoon, die de zand-mozaïek maakt is onbekend. En hoe ik aan het verhaal van Pierre Tempelaars kom, weet ik ook niet meer. Ik kom van Etten.

HERMANS & HUIJGENS

BOUW • SCHILDERWERK • GLAS

Liedjes die werre gezongen rondom oud en nuw

door Corry Musters-Hendrikx

Ut Nuwe jaor is wir begonne. Tweeduzend zesentwintig alwir.
We zegge al gaauw: "Wa gaogut tochard" en "wa worre we toch out".
Ieder wit nog wel dattur vroeger laangs de uize gegaon wier dur kleine kienders.
Ok wij dejen da. Laangs alle bure op d'n donk en dan mar zienge:

Nieuwe joarkes zoeoete, Ut varreke et vier voeete,
Vier voete en n stért, t Is nog wel un wosje wért.
Koekerelle, wostebelle. (En dan volgde nog dikkels:)
Ier won nog wel un goeie vrouw, die oos wel wat geeven wou,
Lang zal ze leeve, onderd jaor na deze
Onderd jaor naar deze dag, datie vrouw nog léve maag.

En dan mar ope dagge wa kreeg. Un snoepke of n stukske chokolaat.
Mjital waar da dok wel or. Of nun cent of soms 5 cente
mee zun alle.

Dan kwaam n paor daoge laoter: Driekoninge:
In de tijd van oos vaoder (1920) gienge ze ok wir laangs
de deure van de bure..
Emmar wir zienge:

Op ene driekoningenaovond, op ene driekoningedag,
Maria Magdalena Op oos liefeerke zun graf
Staadop, staadop dun bitteren dwood
De zondekes zendur vergeeve,
al waare zu nog zo grwoot!

Ik zaag nog daze in Duitsland 3 letters op dun deurpost
schreeve: C.M.B.
Da kwaam van Caspar, Melchior en Baltasar, de naome
van de 3 koninge. In sommige plekke wordta nog steeds
gedaon.

En n paor weeke laoter waar t Vastenaovond.
Dan wertur wir gezonge in dun tijd van oos vaoder (1920)
laast de deure:

Vrouwke 't is vastenaovond 'K kom nie tuis vur t aovond
'K eb ier nog un kuuske staon. Da mot vur 't aovond aon. (1)
Ier won nog wel un goeie vrouw, die oos wel wat geeven wou,
Lang zal ze leeve, onderd jaor na deze
Onderd jaor naar deze dag, da ze dan nog léve maag.
(1= Da varreke mot vur vanaovond geslacht worre)

Eigeluk wel mwooi da zullie en wij laast de deure gienge. Zo aare we ok goei contact mee de
bure. Voral buitenaf waar dur n goei contact tusse bure.
Wij gienge evurbild ok aaltij naar ooze bure om de puddingpan uit te lakke. Da waar vural in
de wienter. Vrouw Boere mokte van die lekkere gustert pudding. Daor kwaam un grwote vel
op. Die aolde ze dur dan ok vanaf en die vel kreege wij ok.
Da waar me un partij lekker!!! Dus soms gienge we as jiste weg om die vel en die pan mar
te krijge (Wij waare tuis mee zn aachte, dus dieje vel waar al weg vur dagge dur aon docht.)

Nou we erregus aander wone, in t durrup, is da nie mjeer. Ooze kienders ebbe nog wel
gezonge toen ze klein waare, mar op gegeve moment vonne ze da niks mjir.
Toch eb ik aaltij gevonne data un mwooi istoricalische aktiviteit waar. En ik vin t nog jammer
data nie mjir gedaon wordt.

Driekoningen zingen bij Oma en Opa.

Waar komt onze naam vandaan?

De naam van onze heemkundekring "Jan uten Houte" is ontleend aan de vroegere bewoner van het kasteel dat in de 13e eeuw in de heerlijkheid Etten is gebouwd. Het kasteel is, nadat het geheel in verval was geraakt, in 1816 afgebroken. De plaats waar het kasteel vroeger stond, is nu een overdekt winkelcentrum met parkeergarage.

Wat doet de kring?

Heemkundekring Jan uten Houte onderzoekt, bewaart en ontsluit informatie betreffende het materiële en immateriële cultureel erfgoed van haar eigen heem: Etten-Leur en omstreken. Het doel is de aldus verkregen kennis te behouden en of te verspreiden. De studie richt zich op zowel het heden als op het verleden.

De kring doet archiefonderzoek. Ze geeft publicaties uit: boeken en een kwartaalblad, evenals een nieuwsbrief. Ze doet aan en helpt bij genealogisch onderzoek. Ze organiseert lezingen en workshops. Ze organiseert tentoonstellingen. Ze doet aan archeologisch onderzoek. Neemt deel aan lokale en regionale activiteiten waar heemkunde een rol speelt. Ze vestigt de aandacht op (het behoud van) monumenten. Ze bestudeert en legt het plaatselijk dialect vast. Ze onderzoekt gewoonten en gebruiken. Deze diverse activiteiten worden meestal door een werkgroep gedaan.

Zie de website voor de diverse werkgroepen. U bereikt de werkgroepen via:

werkgroepen@janutenhoute.nl

Bestuur

Voorzitter

Wim Buijs
voorzitter@janutenhoute.nl
tel.: 06 537 567 61

Secretaris

Gerard de Regt
secretaris@janutenhoute.nl
tel.: 06 826 660 99

Penningmeester

waarnemend
Jos Buijs
penningmeester@janutenhoute.nl
tel.: 06 573 480 06

Immaterieel erfgoed

Jos Buijs
werkgroepen@janutenhoute.nl
tel.: 06 573 480 06

Onroerend goed

Piet Paantjens
onroerenderfgoed@janutenhoute.nl
info@janutenhoute.nl
tel.: 06 551 486 95

Verenigingsactiviteiten

Bernhard Koevoets
activiteiten@janutenhoute.nl
tel.: 06 831 119 53

Administratie

Johan Oomen
administratie@janutenhoute.nl
tel.: 06 510 531 66

U bereikt het bestuur via: info@janutenhoute.nl

Lid worden?

Voor € 24,- ontvangt u ons kwartaalblad en u ontvangt de uitnodiging voor onze vergaderingen. U heeft gratis of gereduceerd toegang tot alle activiteiten van de kring. En uiteraard bepaalt u mede het beleid omdat u kunt meestemmen op de algemene ledenvergadering. Wilt u met z'n tweeën op één adres lid worden dan kost dat € 36,- per jaar.

U kan zich aanmelden via het formulier op de website www.janutenhoute.nl of door email aan info@janutenhoute.nl.

Heemkundekring
Jan uten Houte
Sinds 1947

Burchtplein 84, 4873 BN Etten - Leur

DE MASTBOOM BROENS
Stichting